

Marija Marić Baković

Izvješće o rezultatima prve sezone arheološkog iskopavanja na katoličkom groblju u Rapovinama kraj Livna

UDK: 904 : 726.54 (497.6 Livno) "653"

Izvorni znanstveni rad

Prihvaćeno: 31. 5. 2012.

Marija Marić Baković

Franjevački muzej i Galerija Gorica u Livnu

BiH, 80101 Livno

Gorička cesta b. b.

marija.maric.b@gmail.com

| 59

U tekstu se iznosi pregled prve sezone arheološkog iskopavanja na lokalitetu Groblje u Rapovinama kraj Livna. Istraživanja su potvrdila raniju pretpostavku kako se na današnjem katoličkom groblju nalaze ostaci ranosred-njovjekovne crkve. Crkva posvećena sv. Petru stajala je do pred kraj 17. stoljeća. Uz ostatke arhitekture nađeno je nekoliko ulomaka crkvenog namještaja ukrašenog troprutim pleterom.

Ključne riječi: Groblje, Sv. Petar, ranosrednjovjekovna crkva, tropruti pleter, klesarska radionica

U organizaciji Franjevačkog muzeja i Galerije *Gorica* u Livnu započeta su zaštitna arheološka iskopavanja na katoličkom groblju u Rapovinama kraj Livna. Iskopavanja su se odvijala parcijalno tijekom lipnja i srpnja 2010. godine.¹ Stjepan Jurkić iz Livna, planirajući obnovu stare obiteljske grobnice iz 1852. godine² i grobnice Vujanović-Cvrk iz 1831. godine, te zidanje nove grobnice, o radovima je obavijestio FMGG Livno. Nakon izlaska na teren postignut je dogovor o otvaranju pokusne sonde na navedenoj lokaciji (sl. 1). Rezultati pokusnog iskopavanja bili su temelji arhitekture, nakon čega je uskoro donesena odluka da se sonda proširi. Sonda 1 obuhvatila je prostor između grobnice Ivica Jurkića, zidane 1986. godine, s južne strane, i grobnice Jure Brale, zidane osamdesetih godina, sa sjeverne strane, te starijih grobnica s istočne i zapadne strane (sl. 2). Dimenzije sonde su 2,10 x 3,40 m. Na osnovi kartografskih zabilježaka, povijesnih izvora, sačuvane tradicije te ulomaka crkvenog namještaja slučajno nađenog krajem 19. stoljeća i ponovno osamdesetih godina, već prije se došlo do pretpostavke kako se na katoličkom groblju u Rapovinama nalazila crkva s najdužim kontinuitetom trajanja na livanjskom području. Crkva za koju se na osnovi reljefnih ukrasa i titularnog natpisa znalo da je podignuta krajem 9. i početkom 10. stoljeća, da je posvećena apostolu Petru te da je srušena krajem 17. stoljeća, konačno je ugledala svjetlo dana. Potvrdu da se radi o navedenoj crkvi dali su novi nalazi ulomaka crkvenog namještaja ukrašenog troprutim pleterom. Postalo je jasno kako iskop treba nastaviti tamo gdje to bude moguće, ne oštećujući postojeće grobnice. Iskop u sondi 1 otkrio je temeljni zid (zid 1) u smjeru istok-zapad, solidno zidan od monolitnih blokova, koji se nastavlja u istočnom profilu (sl. 3).³ Na njega se veže poprečni zid u pravcu sjevera, slabije konstrukcije, na koji je položen monolitni blok. Za sada ne možemo ustvrditi radi li se o pravom zidu. S unutrašnje južne strane zida 1 veže se podnica od klesanih kamenih ploča koja se nastavlja u profilu grobnice Ivica Jurkića (sl. 4). Upravo na podnici nađeni su ulomci ukrašeni troprutim ple-

terom. Tri se ulomka međusobno spajaju u dio pilastra oltarne pregrade (inv. br. FMGG 6649, sl. 5).

Uz sjeverni profil sonde na razini nižoj od podnice otkriven je monolitni blok koji ulazi u profil sonde. Pretpostavljamo da bi se moglo raditi o grobu, ali ga za sada nismo otvorili zbog složenosti situacije uz susjednu grobnicu Jure Brale. Proširenjem sonde bit će moguće istražiti pretpostavljeni grob. Iskop u sondi 1 obavljao se od 16. do 18. lipnja 2010. godine.

Prilikom saniranja južnog bočnog zida stare grobnice Jurkića iz 1852. godine Stjepan Jurkić naišao je na temeljni zid, te impost ukrašen križem upisanim u dvostruku kružnicu (inv. br. FMGG 6681, sl. 6).⁴ Izlaskom na teren utvrđeno je kako grobnica leži na temeljnom zidu koji se dovodi u kontekst s otkrivenim zidom 1. Otvorena je sonda 2, koja prati dužinu grobnice. Radovi na novom iskopu trajali su od 5. do 8. srpnja 2010. godine. Zid (zid 2) koji se proteže u pravcu istoka, sa sjeverne je strane dijelom preslojen grobnicom Nike Jurkića iz godine 1852. (sl. 7), dok s južne strane graniči s grobnicama Vujanovića – Cvrka (1831.) i grobnicom Mate Kutleše (1833.). U grobnicu Nike Jurkića ugrađeni su profilirani dijelovi crkvene arhitekture (sl. 8). Dužina iskopanog zida 2 iznosi 5,60 m. U pročelju dviju grobnica Jurkić, starije, iz 1852., i one iz 1986. godine, istražen je temeljni zid 3, koji se proteže u pravcu sjever-jug, te se spaja sa zidom 1 i 2 pod pravim kutom (sl. 9).⁵ U pravcu sjevera zid se urušava, ali uz sjeverni profil sonde postoje naznake da se nastavlja. S vanjske strane zida 3 nađeno je nekoliko ulomaka oltarne pregrade, ukrašenih reljefnim motivom troprutog dvopleta, od kojih se dva ulomka međusobno spajaju (inv. br. FMGG 6651, 6652, 6653, sl. 10 a, b, c). Iako zid 1 ukazuje na raniju antičku arhitekturu, dosad nismo naišli na nalaze iz razdoblja antike i ranog kršćanstva. Napominjemo kako u okomitoj stratigrafiji zasad nismo došli do zdravice. Kako se radi o uskim, relativno malim sondama između recentnih i aktualnih grobova, postoji mogućnost urušavanja kod dubljeg iskopa. Ulomci predromaničkoga crkvenog namještaja dosad su glavni izvor za datiranje temeljnih ostataka arhitekture.

Pretpostavljamo kako je dosad djelomično otkriven zapadni dio crkve, ili crkvenog kompleksa, gdje bi mogao biti ulaz u građevinu. Čišćenjem zida 3, uz za-

1 Voditeljica iskopavanja je Marija Marić Baković, muzejska savjetnica FMGG-a, a u iskopavanju su sudjelovali arheologinja Bernarda Teklić i dva radnika.

2 Grobnicu je podigao Niko Jurkić, djed slikara Gabriela Jurkića, pokopan 1866. godine. Posljednji ukop u grobnici je iz 1975., kada je pokopana Danica Jurkić.

3 Sudeći prema konstrukciji zidanoj od monolitnih klesanih blokova, pretpostavljamo mogućnost da je zid 1 izvorno bio antički te da je iskorišten kod zidanja rano-srednjovjekovne crkve.

4 Impost je nađen kao površinski nalaz, raščišćavanjem prostora uz grobnicu.

5 Prema zatečenoj situaciji grobnica Jurkića iz godine 1852. položena je na ugaoni dio crkvene arhitekture, koristeći se njome u konstrukcijskom smislu.

Sl. 1. Položaj sonde 1 prije otvaranja (foto: M. Marić Baković)

Sl. 2. Dio istražene arhitekture između novijih grobova, sonda 1 (foto: M. Marić Baković)

Sl. 3. Zid 1, sonda 1 (foto: M. Marić Baković)

Sl. 4. Vidljivi dio podnog popločanja uza zid 1 (foto: M. Marić Baković)

Sl. 5. Ulomci pilastra (foto: M. Marić Baković)

Sl. 6. Ulomak imposta (foto: M. Marić Baković)

Sl. 7. Zid 2, sonda 2 (foto: M. Marić Baković)

Sl. 8. Ulomci arhitekture inkorporirani u podnožje grobnice iz 1852. (foto: M. Marić Baković)

Sl. 9. Ostaci zida 3 u pročelju grobnica (foto: M. Marić Baković)

padni profil grobnice Ivica Jurkića, zamijećen je ulomak s reljefnim motivom pletera, uzidan u grobnicu.⁶ Uz odobrenje Stjepana Jurkića ulomak je izvađen iz zida obiteljske grobnice (sl. 11). Radi se o ulomku pluteja oltarne pregrade na kojem je reljefno uklesan motiv križa u kombinaciji s troprutim pleterom (Inv. br. FMGG 6650, sl. 12). Na vrhu ukrasnog polja je križ pod arkadom, ispod je mreža od uglatog troprutog pletera. Križ je proširenih krakova s urezanom rubnom profilacijom. Čitava kompozicija obrubljena je troprutim dvopletom, motivom kakvim su ornamentirani prije navedeni ulomci. Pletenica je, kao i rubni dijelovi ulomka, velikim dijelom otučena. Mreža pletera prekinuta je u donjem dijelu otučenog spomenika. Visina sačuvanog ulomka je 41 cm, a pretpostavljamo da je

6 Tijekom zidanja grobnice 1986. godine majstor je reljefni ulomak, nađen vjerojatno kod iskopa grobne jame, uzidao u grobnicu kao građevni materijal. Nevjerojatno je da ga je upravo s reljefne strane zasuo cementom, na sreću loše kvalitete, pa je reljefni ukras sačuvan uz manja oštećenja.

izvorna visina pluteja bila oko jedan metar. Kao analogije za ovakav ili sličan raspored motiva (geometrijska mreža pletera i križ na vrhu) možemo navesti pilastar iz katedrale u Rabu⁷ i pilastre iz Sv. Jurja od Putalja.⁸ Motiv križa pod arkadom ukrašenom troprutim dvopletom uobičajen je u predromaničkom repertoaru na širem prostoru Mediterana;⁹ u Rapovinama se radi o jednostavnijoj izvedbi ovog motiva.

Ulomci crkvenog namještaja jako su fragmentira-

7 Jarak 2010, str. 295, sl. 5

8 Burić 2001, str. 172

9 Jakšić 2004, str. 272

Sl. 11. Vađenje ulomka pluteja uzidanog u grobnicu Jurkić (1986.) (foto: M. Marić Baković)

Sl. 12. Ulomak pluteja (foto: Z. Alajbeg)

ni, što je posljedica znatnog širenja groblja, posebno od polovice 19. stoljeća do novijeg doba. U svrhu daljnijeg istraživanja temeljnih ostataka arhitekture, obitelj Jurkić dala je suglasnost za ekshumaciju posmrtnih ostataka Ivica Jurkića (†1992.), te demontiranje obiteljske grobnice iz godine 1986., kako bi se istražio unutrašnji dio građevine s ostacima podnice. Nadamo se da iskop za grobnicu ipak nije znatno uništio temelje i podnicu u tom dijelu crkve.¹⁰

Prostor na kojem su dosad istraženi temeljni ostaci arhitekture, sa sjeverne je strane blago izdignut iznad okolnoga groblja, i s tog se mjesta pruža lijep pogled na Livno i visoravan Kruge (1297 m), na nekoć utvrđeni srednjovjekovni grad. Trenutna situacija na terenu je dokumentirana (sl. 13). Geodeti su obavili visinska mjerenja totalnom stanicom, te je izrađen situacijski plan.¹¹ Načinjena je također detaljna fotodokumentacija lokaliteta u svim fazama. Svi pokretni nalazi (ulomci crkvenog namještaja, ulomci arhitekture, sporadični keramički nalazi i čavli) smješteni su u FMGG-u u Livnu. Iskopavanje planiramo nastaviti tamo gdje to bude moguće, oslanjajući se na dosadašnje nalaze arhitekture (sl. 14). U međuvremenu lokalitet je prekriven najlonom, utvrđen drvenim gredama tamo gdje prijeto opasnost od urušavanja (uz zid 2 i grobnice Vujanović-Cvrk i Kutleša), te nasut zemljom.

Povijest lokaliteta

Na topografskoj karti Livna i okolice (1686.-1689.) na položaju Rapovina označena je crkva sv. Petra (*Chiesa di S. Pietri*). Sasvim sigurno se radi o istoj crkvi kojoj su pripadali ulomci crkvenog namještaja koje je još godine 1885. na katoličkom groblju u Rapovinama pronašao livanjski župnik fra Marko Brešić.¹² Jedan od ulomaka je kamena arhitravna greda¹³ u koju je ukle-

san latinski natpis zavjetnog sadržaja koji govori o posveti crkve sv. Petru Apostolu ...FERRE DIGNATVS EST AT HONORE(m) BEATI PETRI AP(osto)LI P(ro) REMEDIO ANIME SVE.....¹⁴

Natpis je dedikant i donator, pripadnik onodobne livanjske vlastele, posvetio sv. Petru za "spasenje duše svoje", istodobno time naglašavajući svoj autoritet u društvu.¹⁵ Greda s natpisom ukrašena je motivom kuka i kimatija, karakterističnih motiva starohrvatske umjetnosti, koji se javljaju na gornjim dijelovima oltarne pregrade: arhitravnim gredama i zabatima. Istoj pregradi crkve zasigurno su pripadali i ulomci pluteja, također nađeni na groblju u Rapovinama. Dva ulomka, nađena istodobno kad i arhitrav, nalaze se u Zemaljskom muzeju u Sarajevu, dok se dva naknadno nađena ulomka čuvaju u Arheološkoj zbirci FMGG-a.¹⁶ Ulomci pluteja urešeni su pleternim motivom plitkoreljefnih kružnica i međusobno isprepletenih troprutih vrpca. Svojim ukrasnim stilom i načinom izvedbe te epigrafskim obilježjima ulomci pregrade datirani su pred kraj 9. i početak 10. stoljeća, u vrijeme kneza Branimira i njegova nasljednika na prijestolju, Muncimira.¹⁷ Klesarska izvedba ulomaka veže se uz radionicu koja je djelovala na širem prostoru, na većem broju objekata, te je ukazivala na radionicu bez duže zanatske tradicije, pojednostavljene izvedbe i naivnog izraza.¹⁸ Ista radionica formirala se i djelovala uz vladarski dvor krajem 9. i početkom 10. stoljeća. Sjedište joj je moglo biti u Kninu, iako je njezina djelatnost bila široko rasprostranjena, od Benkovca do Glamoča i Drvara, pa tako i na području županije Hlivno, tj. zahvaćala je šire središnje područje hrvatske kneževine. O djelovanju radionice već se prije polemiziralo.¹⁹ Ipak, o sjedištu radionice, odnosu s klesarskom tradicijom dalmatinskih gradova, vremenskim okvirima djelovanja radionice, klesarskom izričaju, kao i o položaju tadašnje županije Hlivno u okvirima ondašnje ranosrednjovjekovne Hrvatske, moći će se više raspravljati kad se barem dijelom istraži ranosrednjovjekovna arhitektura na prostoru ove županije.

10 Koristimo se prigodom da zahvalimo obitelji Jurkić u Livnu i Zagrebu na ustupanju grobnice i parcele u svrhu arheoloških istraživanja, te na razumijevanju i susretljivosti tijekom iskopavanja.

U suradnji s JP *Komunalno* u Livnu grobnica i posmrtni ostaci premješteni su na drugu lokaciju u groblju. U tom dijelu je zabilježeno kako nema ostataka arhitekture, ali je dislocirano nekoliko grobova, na žalost neistraženih. Zahvaljujemo Tomislavu Vrdoljaku, direktoru JP *Komunalno*, na susretljivosti.

11 Terensku dokumentaciju izradio je Miran Palčok, geodetske snimke geodeti Ružica Jurić i Jozo Rimac.

12 Delonga 1994, str. 84.

13 Original se nalazi u Zemaljskom muzeju u Sarajevu, gdje je dospio nakon što ga je pronašao livanjski župnik fra Ante Brešić, skupa s dva ulomka pluteja. U FMGG-u se nalaze gipsani odljevi navedenih spomenika.

14 Petrinc, Šeparović, Vrdoljak 1999, str. 35.

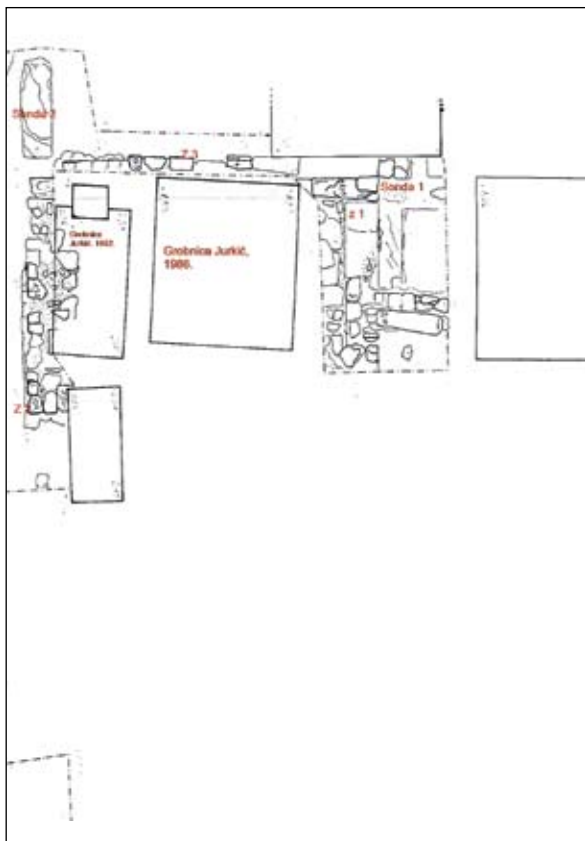
15 Delonga 1994, str. 84.

16 Ulomke oltarne pregrade ukrašene tropletom pronašao je Stipo Manderalo na groblju u Rapovinama, 9. 11. 1984. godine. Našao ih je u grmu u blizini grobnice biskupa fra Augustina Miletića.

17 Delonga 1994, str. 84-86; Petrinc, Šeparović, Vrdoljak 1999, str. 85.

18 Jakšić 1995, str. 146.

19 Burić 1995, str. 108; Jakšić 1995, str. 146-148.

Sl. 13. Tlocrt istraženog lokaliteta (crtež: Miran Palčok)

Sl. 14. Položaj sonde 1 i 2 u aktualnom katoličkom groblju (foto: M. Marić Baković)

Sl. 15. Topografska karta Livna i okolice (1686.-1689.), (KAW, iz *Livanjski kraj u povijesti*, Split-Livno, 1994.)

Iznenaduje da se u Rapovinama prvi put arheološki istražuje sakralni i arhitektonski objekt iz predromaničkoga i romaničkog razdoblja na Livanjskom polju, a da se pritom ne uzimaju u obzir dosadašnji slučajni nalazi i pretpostavke. Upravo razdoblje kraja 9. i početka 10. stoljeća moglo je biti obilježeno gradnjama i obnovama sakralnih objekata na području livanjske županije.²⁰ Možda je donator ove crkve, ili neke druge predromaničke livanjske crkvice, bio upravo župan Želimir, koji se spominje u ispravi kneza Muncimira iz godine 892., što se uklapa u vremenski okvir djelovanja spomenute radionice. Ime donatora, njegovu ulogu u društvu i kod gradnje crkve posvećene apostolu Petru u Rapovinama, može nam otkriti nastavak arheoloških iskopavanja. Istoimeni titular na gredi crkvene pregrade i toponomastički zapis na karti iz 17. stoljeća, upućuju da je crkva posvećena apostolu Petru

u Rapovinama bila u kultu u kontinuitetu od ranoga srednjeg vijeka do približno 1686.-1689. godine, kada je srušena, kao posljednja srednjovjekovna crkva u livanjskom kraju (sl. 15). Na karti je prepoznata kao longitudinalna građevina s popratnim prostorijama, ali o njezinom točnom izgledu ne može se govoriti prije nastavka arheoloških iskopavanja. Prema dosadašnjim nalazima ulomaka oltarne pregrade, može se utvrditi nekoliko reljefnih motiva troprutog pletera. *Mreža troprutih kružnica i vrpca* motiv je kojim je ukrašen i plutej, najvjerojatnije iz istodobne crkve u Livnu.²¹ Izravne analogije nalazimo u crkvi sv. Spasa,²² u Biskupiji – Bukorovića podvornici,²³ u Plavnu kraj

20 Delonga 1994, str. 86; Marić-Baković 2009, str. 28-34.

21 Petrinec, Šeparović, Vrdoljak 1999, str. 85.

22 Šeparović 1995, str. 82.

23 Burić 1995, str. 99.

Knina²⁴ i Ždrapnju kraj Skradina²⁵ te na Šobića groblju u Drvaru.²⁶ *Mreža učvorenih troprutih kružnica*²⁷ motiv je relativno rijetko zastupljen. Za jednostavni *tropruti dvopleť ili pletenicu*, koji uokviruje kompozicije ili se javlja samostalno, analogije također nalazimo na Sv. Spasu²⁸ i Biskupiji – Crkvini.²⁹ Kao motiv, uz križ pod arkadom, jedno je od obilježja *trogirske klesarske radionice* iako u drugačijem kontekstu i s razlikama u načinu izvedbe,³⁰ te samo ukazuje na to kako je majstor klesar s navedenim motivom bio upoznat. *Mreža uglatog pletera* jednostavnija je inačica tipa mreže, koji poznajemo s pluteju iz Livna,³¹ na Šobića groblju i Spasovini u Drvaru³² te u Sv. Spasu.³³ Na Rapovinama se javlja u kombinaciji s križem i troprutim dvopleťom, što ovu kombinaciju čini jedinstvenom. Prema poznatim analogijama svi do sada nađeni reljefno ukrašeni ulomci mogli su pripadati istoj oltarnoj pregradi, kako sada pretpostavljamo, imposta ukrašenog križem upisanim u kružnicu, koji bi mogao pripadati nekoj drugoj građevinskoj fazi. Ulomak arhitrava s posvetnim natpisom i motivom kuka stilski se i vremenski također uklapa u jedinstvenu oltarnu pregradu, a već je atribuiran istoj radioničkoj skupini. Za sada je preuranjeno nagađati o izvornom izgledu oltarne pregrade, mogućim zahvatima i promjenama. Činjenica je da ne raspoložemo ni podatkom o dimenzijama osnove crkve. Ono što nam je za sada poznato u svezi s tim sakralnim objektom, stilsko je obilježje pregrade, koja gradnju crkve stavlja u 9./10. stoljeće, te rušenje krajem 17. stoljeća. Crkva je u međuvremenu morala doživjeti obnove i pregradnje, pri čemu je moglo doći i do uklanjanja oltarne pregrade.³⁴ Tijekom turskog razdoblja crkva je preuzela ulogu glavne župne crkve za šire područje Livna. Na to upućuje i pazarište, koje se na blagdan sv. Petra i Pavla do kraja 19. stoljeća okupljalo upravo u Rapovinama,

a ne u obližnjem Livnu. Nepoznate su okolnosti pod kojima je stradala crkva u Rapovinama. Između 1685. i 1688. godine napušteni su i zapaljeni samostani i crkve u Bosni; bilo je to teško razdoblje za pogranične krajeve izložene napadima i pljačkaškim pohodima krajišnika.³⁵ Prema povijesnim izvorima rušenje crkve može se dovesti u vezu s krajiškim napadima, praćenima pljačkom i paleži, na Livno, Duvno i Glamoč, pod vodstvom Stojana Jankovića, koji je poginuo u Duvnu 1687. godine.³⁶ U kronici fra Pavla Šilobadovića stoji kako je vojska Stojana Jankovića u dva navrata 1686. godine, 15. srpnja i 1. rujna, opljačkala i zapalila Livno te sela pod Livnom.³⁷ Topografska karta Livna i okolice (1686.-1689.) nastala za vrijeme generalnog providura Dalmacije Gerolama Cornara, prikazuje crkvu u Rapovinama; nakon toga crkva je srušena. Godine 1689. providur Cornaro potvrdio je kako je 35 franjevaca dovelo narod iz Livna, Duvna ... naselivši prostor oko Sinjskog polja i cijelu Zagoru.³⁸ Prema navedenim izvorima crkva je vjerojatno spaljena i porušena zbog napada Stojana Jankovića, kojima je svrha često bila pljačka, ili, prema predaji, u turskoj odmazdi, a sve u razdoblju između 1686. i 1689. godine.

Katoličko groblje u kontinuitetu

Katoličko groblje u Rapovinama nalazi se na dominantnom položaju, na uzvisini iznad sela, gdje se i danas obavlja ukapanje, čime je sustavno arheološko iskopavanje svakako otežano. Istaknuti položaj groblja te ostaci srednjovjekovnih grobova i stećaka ukazuju na kontinuitet ukapanja i važnost koju je groblje moralo imati u povijesti. Pretpostavljamo da se ukapalo u kontinuitetu od ranog srednjeg vijeka, kad se groblje moglo formirati uz istovremenu crkvu. Naime, s južne strane zida 2, u profilu ispod grobnica iz prve polovice 19. stoljeća, vide se grobnice s kamenom arhitekturom.³⁹ Pokapanje se nastavilo tijekom kasnoga srednjeg vijeka i turskog razdoblja. U 19. stoljeću ondje se pokapaju pripadnici uglednih livanjskih katoličkih

24 Burić 1995, str. 104.

25 Burić 1995, str. 98, Jakšić 1995, str. 145-147.

26 Burić 1995, str. 99.

27 Delonga 1994, str. 83.

28 Šeparović 1995, str. 88.

29 Burić 1995, str. 101.

30 Jakšić 2004, str. 266, 276.

31 Petrincec, Šeparović, Vrdoljak 1999, str. 85.

32 Burić 1995, str. 105.

33 Šeparović 1995, str. 83.

34 Općenito, od 12. stoljeća dolazi do uklanjanja oltarnih pregrada, što je posljedica povećanja broja klera i liturgijske drame. Ponegdje su se zadržali, premda u izmijenjenju obliku (Badurina, Škunca, Škunca 1987, str. 51). Često ih zamjenjuju drvenim korskim pregradama, koje se poslije Tridentskog koncila (1545.-1562.) više ne grade.

35 Soldo 1995, str. 40-41.

36 Kako bi odvratili tursku vojsku od mletačkog osvajanja Herceg Novog, organizirani su napadi krajišnika na Livno, Glamoč i Duvno. Ti napadi s pustošenjima izazvali su tursku osvetu, zbog čega franjevci i narod napuštaju ove krajeve i prelaze u Sinjsku krajinu. Više podataka postoji o napuštanju i paljenju samostana u Rami, koji su pri odlasku spalili sami franjevci (Soldo 1995, str. 48-49).

37 Makarski ljetopisi 1993, str. 59-60.

38 Soldo 1995, str. 123.

39 Na osnovi profila nije moguće odrediti kojem srednjovjekovnom razdoblju grobovi pripadaju.

obitelji (Jurkić, Kaić, Sučić, Kutleša, Lisica, Tadić-Marijanović...), i upravo su grobnice iz tog vremena s karakterističnim dominantnim križevima posebno kulturno obilježje livanjskoga kraja (sl. 16).⁴⁰ Činjenica da iste grobnice dobrim dijelom prate ili preslojavaju temelje crkvene arhitekture, pokazuje kako su ruševine crkve tijekom 19. stoljeća još uvijek bile vidljive.⁴¹ Prema predaji, ugledni biskup i prosvjetitelj fra Augustin Miletić ukopan je unutar zidina crkve u Rapovinama, te su i livanjske katoličke obitelji željele da njihovi grobovi budu što bliže biskupu i crkvi.⁴² Ukapanje na istom groblju nastavilo se i kasnije, te se još uvijek obavlja, ponajprije za mještane Rapovina i Gubera. Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika BiH proglasila je arheološko područje groblja zaštićenim spomenikom kulture od nacionalnog značenja.⁴³ Sukladno tome, najbolje rješenje za zaštitu arheološkog lokaliteta i staroga groblja bilo bi proširivanje današnjega groblja i prestanak iskopavanja novih grobnica u zaštićenom dijelu, kojim se konstantno uništavaju stariji grobovi i ostaci arhitekture (sl. 17).⁴⁴

Sl. 16. Nadgrobni križevi (19. st.) na groblju u Rapovinama (foto: M. Marić Baković)

Sl. 17. Primjer devastiranja srednjovjekovnih grobova izgradnjom novih grobnica (foto: M. Marić Baković)

40 Gradnjom samostana na Gorici u Livnu, od sredine 19. stoljeća livanjske gradske obitelji počinju se pokapati na Goričkom groblju iznad samostana.

41 Početkom 19. stoljeća znao je župnik iz Vidoša na ruševinama crkve sv. Petra u Rapovinama držati misu nedjeljom i svetkovinama.

42 Biskup fra Augustin Miletić (Fojnica, 1763. – Vidoši, 1831.) zaslužan je za unaprjeđenje školstva u BiH. Godine 1925. njegovi posmrtni ostaci preneseni su s groblja u Rapovinama u sarkofag u narteksu samostanske crkve na Gorici u Livnu. Križ s njegova groba i danas stoji na istome mjestu na groblju u Rapovinama, u neposrednoj blizini otkrivenih temelja crkve. Na žalost, njegova grobnica služi za odlaganje kostiju iz dislociranih grobova, uništenih tijekom gradnje novijih grobnica.

43 O odluci su obaviješteni Općina Livno i FMGG, a Muzej je odluku prosljedio JP *Komunalno* u Livnu, kao nadležnom za održavanje groblja u Rapovinama.

44 Arheološka iskopavanja u 2010. godini su ostvarena zahvaljujući financijskoj pomoći Ivana Kelića (Separacija pržine d.o.o. Kelić beton – Livno), Jake Andabaka (Sunce hoteli d.o.o.) i fra Bone Vrdoljaka (samostan Gorica u Livnu).

KRATICE

FMGG Franjevački muzej i Galerija Gorica u Livnu

KAW Kriegsarchiva u Beču

SHP Starohrvatska prosvjeta

LITERATURA

Badurina, Škunca, Škunca 1987

A. Badurina, B. Škunca, F. Škunca, *Sakralni prostor tijekom povijesti i danas*, Zagreb 1987.

Burić 1995

T. Burić, *Predromanička skulptura iz crkve Sv. Spasa u Cetini*, SHP, s. III, sv. 22/1995, Split 1995, 91-116.

Burić 2001

T. Burić, *Putalj u srednjem vijeku*, u: Sveti Juraj od Putalja, Split 2001, 151-322.

Delonga 1994

V. Delonga, *Latinski epigrafički spomenici starohrvatske županije Livno*, u: *Livanjski kraj u povijesti*, Split – Livno 1994, 81-88.

Jakšić 1995

N. Jakšić, *Klesarska radionica iz vremena kneza Branimira*, SHP, s. III, sv. 22/1995, Split 1995, 141-150.

Jakšić 2004

N. Jakšić, *Reljefi Trogirske klesarske radionice iz crkve Sv. Marte u Bijaćima*, SHP, s. III, sv. 26/1999, Split 2004, 265-286.

Jarak 2010

M. Jarak, *Neki primjeri predromaničkog uređenja katedrale na istočnome Jadranu*, u: *Zbornik Stjepan Gumnjača i hrvatska srednjovjekovna povijesno-arheološka baština 1*, Split 2010, 289-306.

Makarski ljetopisi 1993

Makarski ljetopisi 17. i 18. stoljeća, priredio fra J. A. Soldo, Književni krug Split, Split 1993.

Marić-Baković 2009

M. Marić-Baković, *Lokaliteti ranokršćanskih i starohrvatskih crkava na livanjskom području*, u: *Franjevački samostan u Livnu, Prigodom 150. obljetnice samostana sv. Petra i Pavla na Gorici u Livnu*, Livno 2009, 14-34.

Petrinec, Šeparović, Vrdoljak 1999

M. Petrinec, T. Šeparović, B. M. Vrdoljak, *Arheološka zbirka franjevačkog muzeja u Livnu*, Split 1999.

Soldo 1995

J. A. Soldo, *Sinjska krajina u 17. i 18. stoljeću*, Knjiga I, Sinj 1995.

Šeparović 1995

T. Šeparović, *Katalog kamenih spomenika iz crkve Sv. Spasa na vrelu Cetine*, SHP, s. III, sv. 22/1995, Split 1995, 81-90.

Report on the Results of the first Series of archaeological Excavations at the Catholic Cemetery in Rapovine near Livno

Key words: Cemetery, Saint Peter's Church, early mediaeval church, three-ribbon interlace, stonemason's workshop

70 |

The Franciscan Museum and Gallery Gorica Livno initiated archaeological excavations at the Catholic cemetery in Rapovine near Livno. The cemetery lies on a dominant location above the village, providing a beautiful view over Livno and the Kruge Plateau, as well as over the once fortified mediaeval town Livno. Archaeological excavations, hindered by present-day burials and burials from the modern era, were conducted partially during June and July 2012. Two trial trenches were opened between tombs from the modern era, which revealed foundations of structures. Based on cartographic records, historical sources, preserved tradition and fragments of church furnishing, discovered by chance in the late 19th century and the 1980s, it was already earlier assumed that an early mediaeval church was located within the Catholic cemetery in Rapovine. New finds of fragments belonging to church furnishing and decorated with the three-ribbon interlace provided confirmation of the existence of the afore-mentioned church. We assume that the western part of the church or church complex has partially been discovered until now, respectively the area where the entrance into the structure was probably located. Although wall 1, made of monolithic blocks, indicates to an earlier ancient structure, there have been no discoveries from the ancient and early Christian period so far. As recent graves might collapse during deeper excavations in the vertical stratigraphy, we have not reached the subsoil yet. Fragments of pre-Romanesque church furnishing, decorated with the three-ribbon interlace, have been the main source for the age determination of the remaining structure so far. A fragment of the pluteus, decorated with the three-ribbon interlace and a cross under an arcade, was discovered incorporated into the wall of a tomb from the modern era. The height of the preserved piece is 41 cm. We assume that the original height of the pluteus amounted to approximately 1 m. The area where the basic remains of the structure have been examined until now is on the northern side slightly elevated above the surrounding cemetery. It is certainly the same church whose fragments of church furnishing were found already 1885 at the same site. One of them is a stone architrave beam containing a

carved Latin inscription with votive content, referring to the dedication of the church to Saint Peter. Based on its decorative style and manner of production as well as on its epigraphic features, the fragments of the partition are dated to the late 9th and early 10th century. They are linked to the workshop that was established within the scope of the royal court and was active in the wider area of the early mediaeval Croatian state, from Benkovac to Glamoč and Drvar, including the area of the mediaeval county Hlivno (Livno). More information would be available after research and examination of the up to now poorly explored pre-Romanesque and Romanesque architecture in Livanjsko Polje (Livno Field). It is precisely the period between the late 9th and early 10th century that could be characterized by construction and renovations of sacred buildings in the county of Livno. On the topographic map of Livno and its surroundings (1686–1689), made during the time of Proveditor General of Dalmatia Girolamo Cornaro, the church in Rapovine is dedicated to Saint Peter (*Chiesa di S. Pietri*) and has a longitudinal ground plan with additional spaces. In the meantime, the church must have undergone some reconstructions and renovations.

The titular of the same name on the beam of the church partition and the toponomastic record on the 17th century map indicate to the fact that the church in Rapovine was continuously used from the Early Middle Ages to about 1686, when it was destroyed as the last mediaeval church in the Livno region. According to historical sources, the church was probably burnt down and destroyed during border-land invasions from Damatia under the command of Stojan Janković, which were often driven by robbery and plunder, or as tradition states as Turkish retaliation, between 1686 and 1689. The graveyard probably started to develop around the early mediaeval church on which burials continued to take place also during the Late Middle Ages and the Ottoman period. In the 19th century, prominent Catholic families from Livno were buried there. Their tombs with typical dominant crosses represent a special cultural feature of the Livno region. Burials within this cemetery continued also later on and are actually still taking place there.